

جیاوازی له نیوان نوێکردنهوه و نوێگه‌ری له شیعری کوردیدا

دیار فایه‌ق مه‌جید

به‌شی زمانی کوردی ، کۆلیجی په‌روه‌ده‌ی بنه‌ره‌ت، زانکۆی گهرمیان

diyar.faeq@garmian.edu.krd

پوخته

ئه‌م توێژینه‌وه‌یه‌ که‌ ناوینیشانی (جیاوازی له‌ نیوان نوێکردنه‌وه و نوێگه‌ری له‌ شیعری کوردیدا)یه‌، هه‌وڵده‌دات له‌ چوارچۆیه‌ی چه‌مه‌کانی شیعری نوێدا هه‌ریه‌ک له‌ زاراوه‌ی (نوێکردنه‌وه) و (نوێگه‌ری) له‌ شیعری کوردیدا، به‌مه‌به‌ستی ده‌رخستنی تاییه‌ تمه‌ندی و جیاوازی هه‌ردوو زاراوه‌که‌ له‌هه‌خه‌نی ئه‌ده‌بی کوردی و په‌خه‌نی ئه‌ده‌بی رۆژئاوایدا بخاته‌ به‌رباس و لیکۆلینه‌وه‌. له‌ توێژینه‌وه‌که‌دا رێبازی شیکاریی په‌خه‌یی و هه‌ئبژاردنی ده‌ق په‌یره‌وکه‌راوه‌.

پلانی توێژینه‌وه‌که‌ له‌ پێشه‌کی و ده‌روازه و دوو ته‌وه‌ر و ئه‌ نجام پیکهاتوه‌: له‌ ده‌روازه‌دا باسی په‌یوه‌ندی نیوان ئه‌ده‌ب و واقع کراره‌، له‌ گه‌ڵ تیشک خستنه‌سه‌ر میژووی نوێکردنه‌وه‌ی شیعری ته‌وه‌ری یه‌که‌م، له‌ ژێر ناوینیشانی (نوێکردنه‌وه له‌ شیعری کوردیدا)یه‌ و ته‌رخانکراوه‌ بۆ تاوتوێکردنی چه‌مه‌ک و زاراوه‌ی نوێکردنه‌وه له‌ شیعری کوردیدا، به‌ پێی تاییه‌ تمه‌ندی ئه‌و ده‌قه‌ شیعرییانه‌ی ده‌چه‌خانه‌ی نوێکردنه‌وه‌وه‌. ته‌وه‌ری دووهم، له‌ ژێر ناوینیشانی (نوێگه‌ری له‌ شیعری کوردیدا)یه‌و تێیدا تیشک خراوه‌ته‌ سه‌ر زاراوه‌ و چه‌مکی نوێگه‌ری و گه‌رفته‌کانی له‌ شیعری کوردیدا. له‌ کۆتاییدا ئه‌و ئه‌ نجامانه‌مان خستوه‌ته‌روو، که‌ توێژینه‌وه‌که‌ به‌ده‌ستی هێناون.

کلیلی وشه‌کان: نوێکردنه‌وه له‌ شیعری کوردیدا ، نوێگه‌ری له‌ شیعری کوردیدا، زاراوه، ده‌قی شیعری

پێشه‌کی

شیعری دیاره‌یه‌کی مرۆیی گرنگه‌ و له‌ نه‌ده‌بیاتی جیهانییدا خاوه‌ن میژوویه‌کی دوورودرێژه‌. شاعیران له‌ پێی به‌هه‌مه‌کانیانه‌وه‌ توانیویانه‌ کاریگه‌ری گه‌وره‌ له‌ به‌واری جوانکاریی نووسین و کاریگه‌ری هزری له‌ کۆمه‌ڵدا دروست بکه‌ن. میژووی هه‌لکشانی شیعری به‌ پێی کات و شوێن گۆرانکاری فراوانی به‌ خۆوه‌ بینیه‌ و به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی ئه‌ده‌ب بۆ دوو قوناغ پۆلین کراوه‌: (شیعری کۆن) و (شیعری نوێ)، هه‌ریه‌ک له‌م قوناغانه‌ پۆلینه‌بندی وردتر له‌ خۆ ده‌گرن، ئه‌م نیوه‌نده‌شدا چه‌ند زاراوه‌یه‌ک به‌ره‌مه‌هاتوون و هه‌ریه‌ک له‌ زاراوه‌ی (نوێکردنه‌وه) و (نوێگه‌ری) به‌شیکن له‌و زاراوانه‌، که‌ توێژه‌رانی ئه‌ده‌بی به‌ خۆوه‌ سه‌رقال کردوون، به‌لام له‌ نیو توێژینه‌وه‌کانی ئه‌ده‌بی کوردیدا چه‌مه‌ک و سنوری هه‌ردوو زاراوه‌که‌ به‌روونی ده‌ستینیشان نه‌کراون، ئه‌م سۆنگه‌یه‌وه‌

ناونیشان و سنووری تووژینهوهکه دیاریکراوه، که بریتییه له ئیکدانه و شیکردنهوهی زاراوه و چه مکی (نوئیکردنهوه) و (نوئیکهری) له شیعی کوردیدا.

نهم تووژینهویه ههولیکه بۆ رهوینهوهی ته مومژی و ئیلی له چه مک و پیناسه کردنی هه ریهک له زاراوهی (نوئیکردنهوه) و (نوئیکهری) له نه ده بی کوردیدا، ههروهها جیا کردنهوه و دیاریکردنی سنووری ههردوو چه مکه که له شیعی کوردیدا، بۆ نهم مه به ستهش تیشک خراوه ته سه ناوازی شیعی.

بۆ به ده ستهینانی ناما نه کانی تووژینهوهکه رییازی شیکاریی ره خه بی و هه ئبژاردنی دهق به پیی پیوستی تووژینهوهکه په یه و کراوه.

گرفت تووژینهوهکه، به په یی به کهم ده گریتهوه بۆ ناوژی خودی زاراوهکان، به وهی نهم دوو زاراویه له پیی زمانه رۆژناواییه کانهوه هاتونه ته ناو زمانی کوردی. زاراوهکان له خودی زمانه ره سه نه کانی شادا خاوه نی کۆمه ئیک گری و ناوژین، چونکه تیکه ل به فه لسه فه و نایدو لوجیا و چه مکی نازادی و گۆرناکرییه واقیعییه کان بوونه ته وه، نهمه ش وایکردوو له کاتی وه رگیان و نووسینی تووژینهوهکاندا به شیک له به های راسته قینهی زاراوهکان له ده ست بدریت، نهم باره ش له یه ک کاتدا بووه به گرفت و، له هه مان کاتدا بووه به هاندر بۆ نه نجامدانی تووژینهوهکه.

تووژینهوهکه له ده روزه یه ک و دوو ته وهر پیکدییت، به م شیوه یه: ده روزه له دوو باسی تیوری پیکدییت: یه کهم، باسکردنی په یوه ندی نیوان نه ده ب و واقیع. باسی دووه م، تیشکیک بۆ سه ر میژوو ی نوئیکردنه وهی شیعی. ههروهها ته وه ری یه کهم، به ناونیشانی (نوئیکردنه وه له شیعی کوردیدا) یه و ته رخانکراوه بۆ تاوتوئیکردنی نوئیکردنه وهی شیعی کوردی به پیی تاییه ته ندی نه و ده قه شیعرانه ی ده چنه خانه ی چه مکی نوئیکردنه وه وه. ته وه ری دووه م، له ژیر ناونیشانی (نوئیکه ری له شیعی کوردیدا) یه و تیشک خراوه ته سه ر زاراوه و چه مکی نوئیکه ری له شیعی کوردیدا و گرتنه کانی چه مکه که. ههروهها له کۆتاییدا گرتگرتین نه نجام و سه رچاوه کان و کورته یه ک له تووژینهوهکه به زمانی نینگلیزی خراوه ته ته روو.

ده روزه

یه کهم / کاریگه ری واقیع له سه ر نه ده ب.

نه ده ب وه کو به ره ه میکی مرۆبی له ژیر کاریگه ری واقییدا ده بییت، بگره هه موو مرۆقییک به خودی نووسه ران و خوینه رانی نه ده بیسه وه هه مووان له ژیر کاریگه ری واقییدا ده بن، به لام کاریگه رییه که به پیی (کات) و (شوین) ده گۆریت، به واتایه کی دیکه نه ده ب به پیی به ره و پشچوو نی ره وتی ژیان هه ر له کۆنه وه تا وه کو رۆژگاری نه مرۆمان، چ له رووی باب ته وه یا خود له رووی ته کنیکی نووسینه وه بییت، گۆرناکاری گه وره ری به سه ردا هاتوو و نوئیکردنه وه روویداوه، به لام ((هه موو (نوئیه ک) مانای

جیابوونەوێ تەواوەتی نییە ئەکە ئە پوور، بە ئکو چاکترە کە بوتریت هەر نوییەک، بازدانیکە بە سەر کۆن و ئەهەمان کاتیشدا داهینانیکی گشتییە ()ⁱ و سەرپەرای بانگەشەیی هەندیک رییاز بە لام ئەدەبی نوێ دابراو نییە ئە ئەدەبی کۆن.

ئەوێ جیگەیی تییینیکردنە ئەوێیە کە گۆرانکاری ئەناستی ئەدەبیدا دوو جۆری هەیه. جۆری یەکەم بریتییه ئەنوێکردنەوێ ئەناست بابەت و پەيامی ئەدەبی، ئەم گۆرانکارییه بەستراوەتەو بە وەرچەرخی هزری و نایدۆلۆجی ئەگەل گۆرانکاری ئە پیداوئیستییهکانی ژياندا، واتە هەرکاتیک باری رۆشنییری و سیاسی و جیهانبینی ئەتەوێیەک گۆرانکاری بەسەردا هات، یاخود بژێوی و باروگۆزەرائی ژيانی خەلک گۆرا و دیاردەیی تازە هاتە ناو کۆمەڵەو، ئەوا گۆرانکاری ئەبابەت و پەيامدا دەبیئت بە پێویستی، هەربۆیه نووسەران بابەتە تازەکان دەکەن بە پەيامی ئەدەبی خۆیان. جۆری دووهم بریتییه نوێکردنەوێ ئەناست قالب و یاسا ئەدەبیبەکان، ئەم جۆرییان پەيوهسته بەشیوازی نووسین و تەکنیکەکانی ئاراستەکردنی دەقەو، بە لام گۆرانکاری ئەم حالەتەیاندا بۆ نووسەر قورسترە تاوەکو بابەت، هۆکاری گۆرانکاری ئەم ناستەدا زیاتر پەيوهسته بەکرانەوێ ئەدەبی ناوخویی ئەبەرامبەر ئەدەبی بیگانە ئەگەل گۆرانکارییهکانی خودی واقیعهکە.

فۆرمە ئەکردنی ئەدەب ئەهەردوو ناستی پەيام و فۆرمدا بەیەکەوێ گریدارون، بە جۆریک بەشیک ئەشاعیران گانزەدی خۆیان ئاراستەیی قالب و یاساکانی شیعی کردۆتەو کە رێگر بوون ئەبەردەم ئاراستەکردنی پەيامەکانیان بەو شیوێیە کە خۆیان مەبەستیان بوو، ئەم رۆووه (علی البیتیری) دەبیئت: ((نوێکردنەوێ فۆرمی هونەری و یاریکردن پێی ئەچوارچیوێ گۆرانکارییهکاندا بوو بەخەمی شاعیرە تازە و نوێخوازەکان، بە جۆریک ئەو باوهرە بۆبوو کە فۆرمی بەکارهاتوو ئەشیعی عەرەبی کۆندا بەرەست بوو ئەبەردەم نوێکردنەوێ ناوهرۆکی شیعی و قوئبوونەوێ تیییدا))ⁱⁱ، ئەم بیرکردنەوێیە ئەلای نووسەرائی کوردیش گەلە بوو، بۆ نموونە (گۆران) ئە شیعی (هەلبەستی دەروون) دا دەبیئت:

هەرچەن ئەکەم، ئەو خەیاڵی پێی مەستم، بۆم ناخریتە ناوچوارچیوێ هەلبەستم

ئیکدانەوێ دەروون، قسەیی زمانم: بۆچی وەها دوورن ئە یەک؟ نازانمⁱⁱⁱ

دیارە گواستنەوێ چەمکی زەینی بۆ سەر زمان بۆخۆی تووشی گرفت و ئەدەستدانی واتا دەبیئت، ئە پال ئەوێشدا قالبی شیعی گرافتیکی دیکە گواستنەوێ دەبیئت، هەربۆیه (گۆران)ی شاعیر بۆ جۆانکاری بە (نازانم) گوزارشتی ئەدیاردەکە کردوو.

کاتیک ژيانی تازە بەهەموو رەهەندەکانییهوێ گۆرانکاری جەوهەری بەخۆیهوێ دەبیئت یاسا کۆنەکانی ئەدەب بارتەقایی ئەوگۆرانکاریانە نابن، بۆیه پیداوچوونەوێ بەو یاسانە دەبیئت بە پێویستی، چونکە ((ناکری واقیعی تازە خەلق بکری و بدوزریتەوێ بەهەمان ئەوکه رەسته و شیوازانە کە پیشتر بۆ کەشفکردنی واقیعیکی پێشوو بەکارهاتوو و ئەمرو بەزینراو))^{iv}،

نهمهش نهوهمان بۆ رووندهکاتهوه که مرۆف به خودی نووسهران و خوینهرانی نهدهبیشهوه پېویسته لهگهڵ بهروپیشچوونی واقع خویان نوی بکه نهوه.

که باس هاته سهر واقع نهوه پېویسته به شیوهیهکی بابه تییانه ره چاوی واقع بکریت، به واتایهکی دیکه راسته نیمه له ژبانی سهردهما دهژین و چه ندین که نال و رایه ئی په یوه ندی له نیوان گه لانی جیهان بونیادنراوه و تارادهیهکی فراوانیش نزیکایهتی له نیوان ژبانی کومه لگا جیاوازهکاندا دروست بووه، به لام له گه ل نهوه شدا تاییه تمه ندی و جیاوازی له زوریک له کایهکانی ژبان له نیوان نه تهوه و گه له جیاوازهکاندا به دی دهکریت، هه ره نه مهش وای کردووه هه ندنیک له و دیاردانه، به دیارده نه ده بییه کانی شه وه، به پی جیاوازی ژینگه یان لیکدانه وه و خویندنه وهی جیاوازیان بۆ بکریت، نه م جیاوازییهش له چه مکی (نوئیکردنه وه) دا به روونی ده بینریته وه.

دووم / تیشکیک بۆ سهر میژووی نوئیکردنه وهی شیعر

هه موو دهقیکی نه ده بی له رووی کاته وه بۆ قوناغ و سهرده می خوی ده بیته به دهقیکی سهرده میانه و دهکریت به دهقی نوی و هاوچه رخ ناو بریت، واتا شیعیکی (نالی) بۆ کات و سهرده می خوی نوی و تازه بووه، نه مهش و امان ئی دهکات بلین هه موو دهقیک له سهره تای به ره مه یان نییه وه ده بیته به دهقیکی نوی، به و واتایهکی نه و دهقه له رووی کاته وه تازه به ره مه هینراوه، به لام مه رج نییه هه موو دهقیکی نه ده بی تازه به ره مه هاتوو له رووی بونیادی هونه ری و په یامه وه به ره میکی نوی و سهرده میانه بیته.

نوئیکردنه وه پرۆسه یهکی به رده وامه، ((له شیعی کوردیدا هه ره له شاعیره سهره تاییه کانه وه تا کو ئیستا نه م نوئیکردنه وه یه هه بووه، هه ره قوناغیک له گه ل قوناغه که ی پیش خوی جیا بووه))^۷، واته هه ره له گه ل بوونی نه ده بدا نه م پرۆسه یه بوونی هه بووه، هه ره نه م پرۆسه یهش وای کردووه که نه ده ب بیته به خاوه نی یاسای نه ده بی و هونه ری تۆکمه و کاریگه ره، به وهی قوناغ به قوناغ شاعیر و نووسه رانی نه ده ب هه و ئی دووباره تازکردنه وهی یاسا و ده ستوره کانی شیعر و ژانره کانی دیکه ی نه ده بیان داوه، تا له قورم و شیوازیکی دیکه دا به ره مه کانیان پیشکesh بکه ن، به م پییه نوئیکردنه وه بریتیه له هه ئه شانده وه و هه موارکردنه وهی به شیک، یان ته وای یاسا و داب و نه ریته کانی شیعر، به یاسا و بنه مای دیکه.

له میژووی نه ده بیاتی کوردیدا له گه ل ده رکه وتنی هه ره یه که له شاعیرانی وه کو (بابه تاهیری هه مه دانی) و (مه لای جزیری) و (نه حمه دی خانی) و (نالی) و (گۆران) ...، شیعی تازه (به گویره ی نه و سهرده مانه ی خویان) هاتوته ناراه، هه ریه که له و شاعیرانه له نه نجامی نه و بارودۆخه ی رووبه روویان بۆته وه، یان به هوی نه و هۆکاره ناوه کی و ده ره کیانه ی کاریگه رییان به سهریانه وه هه بووه، توانیویانه جوړیک له گۆرانتکاری له شیعردا نه نجامه دن و شتییک بیینه ناراه که سهره رای هه بوونی خانی هاوبهش له گه ل پیشتردا، چه ند تاییه تمه ندیه کی خودی و جیاوازی له خوئیکریت.

ئهوهی جیگهی تیبینیکردنه ئەندازه و ریزهی نوێکردنهوه جیاوازه، ریزهی نوێکردنهوهش بوخوی دهبیته بهخانی بههیز و کاریگهری بو خودی شاعیر، بو نموونه (بابه تاهیری ههمه دانی) نوێکردنهوهی ئەهدهبی کوردیدا ئە نجام داوه، بهوهی له سهردهمی (ههمه دانی) دا شیعری میلی به زمانی کوردی باو بووه، (بابه تاهیر) توانیویهتی یاساکانی شیعری کلاسیکی ئیسلامی به سهر زمانی کوردی (نور) دا پهیرهو بکات، ههروهها (ئهحمه دی خانی) داستانه شیعری بو ئەهدهبیاتی کلاسیکی کوردی بهرهمهیناوه، ئەمهش بو خوی دهچینه ژیر چهتری نوێکردنهوهوه، کهواته ههر له کۆنهوه پرۆسهی نوێکردنهوه ئەهدهبیدا بوونی ههبووه و ههر بهردهوامیش دهبیته.

تهوهری یهکهم: نوێکردنهوه له شیعری کوردیدا

پرۆسهی نوێکردنهوهی شاعر به پێی ئەندازه و ریزهکهی جوراوجوره و دهتوانین له دوو کۆمه له دا کۆیان بکهینهوه:

یهکهم/ نوێکردنهوهی بهشکهی: واته شاعیر له یهکنیک یان زیاتر له یاسا و نهڕیته باوهکان لادان ئە نجام بدات.

دووهم/ نوێکردنهوهی گشتی: واته شاعیر دهستبهرداری یاسا و نهڕیته باوهکانی شاعر بیته و له جیگه یاندا یاسا و بنهمای دیکه جیگیر بکات.

ئهوهی ئیهمه لهم توێژینهوهیهدا مه بهستمانه کارکردنه له سهر جوری دووهمی نوێکردنهوه، واته نوێکردنهوهی گشتی. له میژووی ئەهدهبی جیهانیدا بو یهکه مجار گهلانی رۆژناوا توانیان نوێکردنهوهی گشتی له ئاستی شاعریدا ئە نجام بدن، به جوریک سهرهتاکانی ئەو پرۆسهیه له گهڵ دهرکهوتنی رییازی رۆمانتیکی له کۆتاییهکانی سهدهی ههژدهیهم و سهرهتاکانی سهدهی نۆزدهیهما دهستیپهدهکات، لهو نیوهندهشدا (قوتا بخانهی ئەلمانی، به کۆنترین قوتا بخانهی ئەهدهبی رۆمانتیکی له ئهوروپادا دهژمێردریت، ئودیچیگ تیک له ساڵی 1798 له شاری جینا دایمهزراند)^{vi} و دواتر نوێکردنهوه بوو به دیارده، ههلهته ئەم پرۆسهیه دهرئه نجامی زهمینه سازی واقیعی ژبانی ئهوروپا بوو، که رهگوریشهی ئەو گۆرانکارییانهش به زنجیره دهگهڕینهوه بو دهرکهوتنی چا په مهنی که له ئە نجامدا رینسانسی ئیبه ره مهات و پاشان سهردهمی رۆوناکیبری و دواتر سهردهمی نویی شیعری لیکه و تهوه.

ههندی له جیاوازییهکانی سهردهمی کۆن و سهردهمی نویی په یهوست به شاعر:

له سهردهمی کۆندا، له ژیر کاریگهری بیری (کۆمه ئباوهری) دا، دیاردهی لاساییکردنهوه باو بووه، بۆیه دووباره کردنهوهو چاولیکهری به پیرۆزی ته ماشا دهکرا، ئەمهش بوو به مایه ی ئەوهی ههر یاسا و داب و نهڕیته به یاساکانی ئەهدهبیشهوه که له کۆنه (پیشینان) وه هاتبوون، به بهرز و په سه ندرکراوی دووباره پهیرهو بکرینهوه، ئەم بیره زیاتر له سایه ی ههژموونی دهسه لاتی نایینی و دهسه لاتی سیاسییهوه به ره مهاتوووه، به لام له سهردهمی نوییدا له ژیر دیاردهی (تاکباوهری) باو بووه، هه ریویه ئەم قوناغه دا لادان و یاخیبوون بوون به دروشم، ئەمهش بوو به مایه ی یاخی بوونیکی نیمچه رهها له رابردوو به هه موو ره هه ندهکانی،

وهك دابونه‌ریتی كۆمه‌لایه‌تی، ناین، هونه‌ر، نه‌ده‌بی...، له‌ئه‌نجامی‌شدا نووسه‌رانی نه‌ده‌ب به‌گشتی و شاعیران به‌تایبه‌تی سه‌ربه‌ستییه‌کی فراوانیان به‌ده‌سته‌ی‌نا له‌ناستی بونیادنانی په‌یامی دهق و شیوازی نووسنه‌وه‌ی ده‌قدا.

نووسه‌ری سه‌رده‌می نو‌ی هه‌میشه هه‌ولده‌دات شیوازی نو‌ی به‌کاربه‌ی‌نی و داهینان بکات و قالیبه‌کۆنه‌کان تی‌کبشکی‌نی، هه‌روه‌ها له‌به‌رامبه‌ردا خوینه‌رانیش له‌دوو‌باربوونه‌وه‌ی شیواز و قالیی کۆن بی‌زار ده‌بن و ناره‌زوومه‌ندن بابته‌تی نو‌ی و شیوازی نو‌ی تاقیبه‌که‌نه‌وه، بۆیه په‌نایان بۆ ده‌قه نو‌ی‌یاوه‌کان ده‌برد و به‌لایانه‌وه جوان بوون نه‌گه‌ر نامۆش بن.

نو‌یکردنه‌وه (التجدید / Modernization)

له‌نیو ره‌خه‌ی نه‌ده‌بی کوردیدا چه‌ند زاراوه‌یه‌ک به‌رامبه‌ر به‌ (نو‌یکردنه‌وه) به‌کاره‌ی‌نراوه. (یادگار ره‌سول) ناماژه به‌وه ده‌کات که‌له‌زمانه نه‌ورپاییه‌کاندا زاراوه‌ی (Innovation) و زمانی عه‌ره‌بیش زاراوه‌ی (تجدید) له‌به‌رامبه‌ری دانراوه و بی‌ناسه‌ی جیا‌جیای بۆکراوه، دواتر ده‌لیت: ده‌مانه‌و‌یت چه‌مکی (تجدید - Innovation) بناسینین که‌ نیمه‌ زاراوه‌ی تازه‌گه‌ریمان بۆ به‌کاره‌ی‌ناوه^{vii}. نه‌مه له‌کاتی‌کدا ناوبراو ناو‌نیشانی تو‌یژینه‌وه‌که‌ی بریتییبه له‌ (سیماکانی تازه‌کردنه‌وه‌ی شیعری کوردی 1898-1932) دا، واته هه‌ردوو زاراوه‌ی (تازه‌گه‌ری) و (تازه‌کردنه‌وه) بۆ دیاره‌که به‌کارده‌هینی، نه‌مه‌ش تی‌که‌ئکردنیکی روونه، چونکه (تازه‌گه‌ری یان نو‌یگه‌ری) دیاره‌یه‌کی دیکه‌ی نه‌ده‌بی هاوچه‌رخه و جیاوازه له‌ نو‌یکردنه‌وه یان تازه‌کردنه‌وه.

(حسین غازی) ده‌لیت: چه‌مکی نو‌یکردنه‌وه له‌زمانی کوردیدا چه‌مکی فراوانه. چه‌ندین زاراوه له‌خۆ ده‌گه‌ری، وه‌کو (نو‌یکراوه، نو‌یخوازی، تازه‌کردنه‌وه)، نه‌م وشانه‌ش هه‌موو بۆ یه‌ک مه‌به‌ست به‌کارده‌هینرین، هه‌روه‌ها له‌زمانه نه‌ورپاییه‌کاندا و له‌ وێژه‌ی عه‌ره‌بیشدا چه‌مکی جیاوازی هه‌یه، هه‌ردوو وشه‌ی (تجدید) و (حداثة) یان به‌کاره‌ی‌ناوه و له‌ زمانی نی‌نگلیزیشدا هه‌ردوو وشه‌ی (Modernism) و (Innovation) به‌کار ده‌هینرین^{viii}. به‌وردبوونه‌وه له‌ وته‌کانی (حسین غازی) نه‌وه‌مان بۆ روون ده‌بیتته‌وه که‌هه‌ردوو زاراوه‌ی نو‌یکردنه‌وه (التجدید - Innovation) و نو‌یگه‌ری (حداثة - Modernism) ناماژن بۆ یه‌ک دیاره، به‌جۆریک هه‌ریه‌ک له‌ زاراوه‌ی (نو‌یکراوه، نو‌یخوازی، تازه‌کردنه‌وه) ده‌شی بۆ هه‌مان مه‌به‌ست به‌کاربه‌ی‌نرین، دیسانه‌وه نه‌مه ناو‌یتته‌کردنه‌ له‌نیوان هه‌ردوو زاراوه‌ی (نو‌یکردنه‌وه) و (نو‌یگه‌ری)، چونکه نو‌یکردنه‌وه، وه‌ک له‌ پیشتردا ناماژمان پیکرد بریتییبه له‌ هه‌له‌شاندنه‌وه و هه‌موارکردنه‌وه‌ی به‌شیک، یان ته‌واوی یاسا و داب و نه‌ریتته‌کانی شیعر، به‌ یاسا و بنه‌مای دیکه. له‌لایه‌کی دیکه‌وه (حسین غازی) زاراوه‌ی (نو‌یخوازی) وه‌کو هاوواتای (نو‌یکردنه‌وه) باسی ده‌کات، نه‌مه‌ش دیسانه‌وه یه‌کانگیرییبه له‌گه‌ل زاراوه‌ی (نو‌یکردنه‌وه)، چونکه (نو‌یکردنه‌وه) له‌سه‌ر بنه‌مای رابردوو دامه‌زراوه، واته شتیکی کۆنمان هه‌بیت و دواتر بخه‌ریتته‌به‌ر پرۆسه‌ی تازه‌کردنه‌وه، به‌مه‌ش ده‌وتریت تازه‌بوونه‌وه واتا (کۆنی ده‌سکاری کراو)^{ix}، به‌لام زاراوه‌ی (نو‌یخوازی) واتایه‌کی فراوانتری هه‌یه و به‌واتای (هاوچه‌رخیتی) دیت، به‌م جۆره به‌کاره‌ی‌نانی زاراوه‌که له‌لای

(پیربال) یش ده‌بیریت و ده‌ئیت: له‌زمانی نه‌مپۆی ره‌خه‌ی کوردیدا، هه‌ندی جار له‌ پال زاراوه‌کانی (نوێگه‌ری) و (نوێخوازی) و (تازه‌گه‌ری)، زاراوێ دیکه‌ش به‌کاردین: مۆدیرنیته و مۆدیرنیته^{xv}.

سه‌باره‌ت به‌ زاراوێ نوێکردنه‌وه (فه‌ره‌اد پیربال) ده‌ئیت: (نوێکردنه‌وه) یان (تازه‌کردنه‌وه) که‌ کرداری ناوه‌که‌یه و له‌ فه‌ره‌نسیدا بریتییه له‌ مۆدیرنیزی (Moderniswr)، واته‌:
 به‌خشینی شیوه‌یه‌کی تازه‌تر که‌ له‌ ته‌کنیکی نه‌مپۆیه‌وه وه‌رگیرای.
 خوگونجاندن له‌گه‌ل به‌کاره‌ینانه‌ هاوچه‌رخه‌کان^{xi}.

وشه‌ی (تازه‌تر) بۆ به‌راوردکردن هاتوه، واته‌ ته‌کنیکی کۆن هه‌لده‌گیریت و ته‌کنیکی تازه‌تر ده‌خریته‌ جیگای، به‌جۆریک گونجاو بێت له‌گه‌ل سه‌رده‌می تازه‌دا، نه‌مه‌ش لیکدانه‌وه‌یه‌کی په‌سه‌ند و تۆکه‌یه‌یه بۆ واتای نوێکردنه‌وه.

(حسین مه‌حمود که‌لاری) له‌ توێژینه‌وه‌یه‌که‌دا به‌ناونیشان: (ره‌وتی نوێگه‌ری له‌ شیعری کوردیدا) ده‌ئیت: وه‌کو رای تاکه‌که‌س بۆ زاراوێ (التحدیث) نوێگه‌ری دابنن، پاشان ده‌ئیت: کیشه‌ی ئیمه‌ نه‌وه‌یه تاوه‌کو ئیستا (نه‌کادیم) یه‌که‌مان نییه، هه‌موو له‌سه‌ری کۆک و گرد بین و رزگارمان بێت له‌ رای تاکه‌که‌سی، بۆیه‌ فره‌ زاراوێ هاتوه‌ته‌ کایه‌وه، نه‌مه‌ش گه‌رفتیکی زۆر دروست ده‌کات^{xii}.

(که‌لاری) پێش‌نیا‌ز ده‌کات زاراوێ (نوێگه‌ری) به‌رامبه‌ر به‌ (تحدیث / تجدید) دابنریت، نه‌گه‌رچی (که‌لاری) پێشمان ده‌که‌وی به‌وه‌ی بۆچوونی تاکه‌که‌سی گه‌رفتی زۆر له‌بوا‌ری زاراویدا دروست ده‌کات، به‌لام بۆچوونی تاکه‌که‌سی پشت به‌ستوو به‌به‌نگه‌ و سه‌ماندن کارێکی خراپ نییه بۆ یه‌کلایکردنه‌وه‌ی گه‌رفتی زاراوێکان، له‌م سۆنگه‌یه‌وه‌ زاراوێ (نوێگه‌ری) یان (تازه‌گه‌ری) به‌ زاراوێیه‌کی په‌سه‌ند ده‌زانن بۆ دیاره‌ی (حداثة) نه‌ک (تحدیث / تجدید)، له‌م باسه‌ش به‌پێی پلانی توێژینه‌وه‌که‌ له‌ ته‌وه‌ری دووه‌مدا زیاتر پوونده‌بێته‌وه، هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به‌ (تحدیث / تجدید) زاراوێ (نوێکردنه‌وه) یان (تازه‌کردنه‌وه) به‌ په‌سه‌ندترین ده‌زانن.

ئه‌وه‌ی جیگه‌ی تییینیکردنه‌ (مه‌مه‌د فازیل مسته‌فا) له‌ (دکتۆرنامه)^{xiii} که‌یدا، که‌ به‌ناونیشانی (ده‌نگی پیره‌میرد له‌ بزوتنه‌وه‌ی شیعری کوردیدا) یه، به‌شی یه‌که‌می ته‌رخانه‌کردوه بۆ باسکردنی میژووی نوێخوازی له‌ نه‌ده‌بی رۆژه‌لاتیدا، به‌لام ناوبراو خۆی به‌ دوورگرتوه‌ له‌ ناساندنی زاراوێکانی (نوێخواز) و (نوێکردنه‌وه)، به‌ئکو زیاتر خۆی سه‌رقاڵ کردوه به‌راوبۆچوونی نووسه‌ران له‌سه‌ر میژووی ده‌سپیکردنی قو‌ناعی نوێخوازی له‌ شیعری کوردی و شیعری رۆژه‌لاتیدا، هه‌روه‌که‌چۆن زاراوێ (نوێخواز) زیاتر سیمای وه‌سف به‌سه‌ریه‌وه‌ زانه، نه‌گه‌ر له‌بوا‌ری نه‌ده‌بدا به‌کاری به‌نن مه‌به‌ستمان له‌ نووسه‌ریکه‌ که‌ ویستی له‌سه‌ر بابته‌ و شیوازی نه‌ده‌بی نوێ و تازه‌ هه‌یه، هه‌ر بۆیه‌ نه‌گه‌ر شاعیرێک سیماکانی (نوێکردنه‌وه) یان (نوێگه‌ری) له‌ به‌ره‌مه‌کانی ره‌نگبدا‌ته‌وه‌ ده‌توانن پێی بلین شاعیرێکی نوێخوازه، له‌م رووه‌یشه‌وه‌ (هه‌ژاری موکریان) ده‌ئیت: (خواز)

پاشگریکه به کار دیت بو داواکهری و نارەزوکاری^{xiv}، واتا داواکاری و نارەزومەندی ههیه بو دیاردەى نوێ له ئەدەبدا، هەر یۆیه زاراوی (نوێخواز) گشتیتر، بە لām هەریهک له زاراوهکانی (نوێکردنەوه) و (نوێگەری) سیمای وردبوونەوه و تاییه تەمەندی هەئەگرن، بو نموونه که دەئیین (ئەدەب) واتایهکی گشتی تر دەبه خشی ئەوهی بلیین (شیر) یان (چیرۆک). بەهه مان شیوه ئەم حالته له لای (نازاد عەبدولواحید) دووباره بووتهوه و زاراوی (نوێخواری) بهکاردههینیت و دەئیی: پێویسته له سەر شاعیری نوێخواز... له هەر دهقیکی ئەدەبیی نوێ، دوو مەبهستی پیکهوه گرێدراو بهرجهسته بکات:

یهک: په یامیکی تازه، به شیوازیکی تازه.

دوو: گوتنیکی نوێ به شیواز و تهکنیکی نوێتر^{xv}.

ئەمەش ئەوه مان بو دەرده خات که زاراوی (نوێخواز) زیاتر هه لگهری واتای هاوچهرخیتی ئەبه خشی، ئەم پوهه شیهوه (محمد خضر عریف) له کتییی (الحداثة مناقشة هادئة لقضية ساخنة بين مصطلح الحداثة والتجديد والمعاصر) دا دهئیت: له لای زۆریک له رهخهنگر و نووسه راندا ئاویته کاری کراوه له نیوان ههریهک له زاراوی هاوچهرخیتی (modernity) و نوێکردنەوه (modernization) و نوێگهری (modernism)، بهوهی به شیک له رهخهنگران ئەو زاراوه بیانیانه بهرامبهر به نوێگهری بهکاردههینن، به لām له راستیدا جیاوازییهکی فراوان له نیوان ههریهک لهو زاراوانه دا بهدی دهکریت^{xvi}. کهواته (نوێخواری) واتای (هاوچهرخیتی) له خو دهکریت و ههردوو چه مکی (نوێکردنەوه) و (نوێگهری) له ژیر چهتری (نوێخواری) جیگایان ده بیتهوه، به دەر له جیاوازی چه مکی ههردوو زاراوهکه، له لایهکی دیکهوه که متازور جیاوازی له نیوان زاراوهکانیش بهدی دهکریت له رهخهنی ئەدەبی رۆژئاوا و رهخهنی ئەدەبی کوردیدا، چونکه ((زه مینهی سه ره ئدانی بیری نوێخواری و په ره سه ندنی، ههروه ها ناوه رۆکی ئەو نوێخوارییه له ئەوروپادا – به حوکمی جیاوازی بوونی ئەوروپا و کوردستان – جیاواز بووه له نوێخواری ولاتی ئیمه. کهواته ئیمه دەبی به شیوهیهکی جیاواز میژووی نوێخواریمان بخوینینهوه: نهک خۆمان و میژوومان باویننه ناو قالی هه مان نوێخواریتی (هوان))^{xvii}، به تاییهتی جیاوازی له نیوان (نوێکردنەوه) دا، یاخود رپونتر وهک پێشتر ناماژمان بو کرد (نوێکردنەوهی گشتی)، چونکه زنجیرهی به ره و پێشچوونی قۆناغهکانی میژووی کوردستان جیاوازه له ئەوروپا، به تاییهتی ئەوهی په یوهسته به قۆناغی (پووناکبیری) و (نازادی) یهوه.

ئەگەر ته ماشای قۆناغهکانی میژووی نوێی ئەوروپا بکهین، ئەوه مان بو رپون ده بیته که بیری نوێخواری به زنجیره به ره مکی قۆناغی بوژانهوه (پینسانس) و دواتر پووناکبیری (رۆشنگهری) یه که دواتر دیاردەى نازاد بوون و دروستبوونی مرۆقی دنیایی و تاکگهری ئی به ره مهات، پاشان ئەو دیاردەیه گواسترایهوه بو ناو ئەدەب، به لām ئەو زنجیره میژووییه له واقع و ئەدەبی کوردیدا به هه مان شیوه و زنجیره نه بووه، رپونتر ئەوهیه ژینگه ی تاکی کوردی به قۆناغی پووناکبیری کرداریدا تیئه په رپوه، به تاییهتی پێش ده رکه وتنی قۆناغی ئەدەبی نوێی کوردی، هه رگیز تاکی کورد نه نازادی هاوشیوهی ئەوروپای به خووه بینیه نه به قۆناغی پووناکبیری فیعلیدا تیپه رپوه، ئەوهی که هه یه چه ند ئەدەبییک که به په نجهی ده ستیک

دهژمبدرین دهرکهوتوون و ههونبانداده ناستی هوشیاریی مرۆقی کورد بهرز بکه نهوه، له نموونهی شاعیری گهورهی گه له کهمان (حاجی قادری کۆیی)، نهه بۆچوونه بۆ نهدهبی عه ره بهیش راسته، هه ربۆیه کاتییک که نوێکردنه وه له نهدهبی کوردی و عه ره بیدا له دواي جهنگی یه کهمی جیهانییدا وهکو دیارده دهرده کهوئیت، شاعیرا نمان ناتوانین هاوشیوهی نهدهبی نه وروپی نازادی له په یام و قالیی شیعه ره کانیان پیره وه بکه ن، ته نانهت چه می (شيعری نازاد) نهیتوانیوه نازادی هاوشیوهی نه وریپیه کان وه رگیره ته ناو به رهه م شاعیرانه وه، چونکه ((هونراوهی سه ره به ست له نهدهبی کوردی هاوچه رخماندا به هه مان چه مک به کارده هیئریت که (نازک المانکه) به کاریه یناوه واته نه وه هونراوه یه ی که خو ی له چوارچیوهی به ییتی دوو دیره ی دهر باز کردووه و ژماره ی پیه کانی له دیره یکه وه بۆ دیره یکه ده گۆری له هه مان کاتییدا ده ستبه رداري قافییه نابیت))^{xviii}.

که واته چه می نوێکردنه وه به پیه به رهه می دهقی شيعری شاعیرانی کورد بریتیه به له هه ئوه شانده وه وه هه موار کردنه وه یاسا و بنه ما شيعرییه کانی کلاسیکی نهدهبی کوردی و دانانی یاسای دیکه له جیه گیان که گونجاویوون له گه ل سه رده می تازه، له رووی زمان و کیش و سه روا و باب ته وه هه ره له کونه وه له نهده بیاتی رۆژه لاتییدا وته که ی (قدامه بن جعفر) دووباره ده کریته وه وهکو بنه مایه کی سه ره کی شيعر، له م روانگه یه وه تیشک ده خه ینه سه ره ده قیگی شيعری (نالی) و یاساکانی کیش و سه روا ی تیدا ده ستنیشان ده که یین، (مارف خه زنه دار) ده ئیت: ((نالی پیره وی شيعری کلاسیکی نیسلامی کردووه له رووی کیشه وه، هه موو شيعره کانی به به حری عه رووی کیشه وه، له وانه به شی هه ره زۆری غه زه له کانی له سه ره کیشی هه زه ج و هه ندی له وه که متر ره مه لن))^{xix}، نموونه ی کیشی ره مه ل و قافییه ی یه گرتوو، له شيعری نالی:

تا فه له ک ده وری نه دا، سه د که وه که بی ناوا نه بوو

که وه که بی مبه ری موباره ک، ته نه ته تی په ییدا نه بوو

تا نه گریا ناسمان و، ته هه م ولاتی دانه گرت

گۆل چه مه ن ئارا نه بوو، هه م لیه ی غونچه وا نه بوو^{xx}

فاعلاتن فاعلاتن فاعیلاتن فاعلن

به شیک له یاساکانی شيعری کلاسیکی له سه ره ده ستی (حاجی قادری کۆیی) ده گۆردریت، نامانج له م کاره ی (حاجی) که یاندنی واتا و مه به سه ته کانه به شیوه یه کی ساده و ساکار به خوینه ر:

تا ریک نه که ون قه بیللی نه کـراد

هه روا ده بنه خه رابه نابـاد

نه نواعی مبه ل له گه وره تا چـووک*

خه ملیوه مه مایکی وه کو بـــــووک

یهک بهرگن و یهک زوبان و یهک رهنگ

بی غه بیهت و عهیب و عار و بی دهنگ

.....

هر کوردن نه گهرچی باکی مهردن

پامائی زه مانه میسلی گـــــهردن^{xxi}

جگه نه تازه کردنه وهی بابته، (حاجی) کیشی په نهجی (10) برگهیی خومائی و جووت سه روا، دهکاته بونیادی کیش و سه روا، چونکه نوئیکردنه وه نه نه ده بی کوردیدا نه سه رده می بوژاندنه وهی بیری نه ته وایه تیدا گه شهی کردووه، واته نه و کاته ی گرنگیدان به بیری نه ته وایه تی بووه به دیارده نهک له لای ته نها شاعیریئک ده رکه وتبی، هر بویه ((هر نوئیکردنه وه یهک له بواره جیاجیاکانی ژیاندا، به تاییه تی شیعر، بهنده به شیواز و پله ی پهره سندنه کو مه نه وه))^{xxii}. بارودوخ کوردستان له کوتاییه کانی سه ده ی نۆزده هه م و سه ره تای سه ده ی بیسته مدا له نه نجای نه و هوکاره ناوه کی و ده رکه یانه ی به سه ر کو مه نگه دا هاتن رووبه رووی کو مه ئیک گۆرانکاری بووه وه، نه ده ب به شیوه یه کی گشتی و شیعریش به تاییه تی نه وهی به رکه وت که گوزراشتیکی تازه له و بارودوخه تازه یه بکات و وینایه کی نه و سه رده مه بکیشی، بویه ده بینین سه ره تای گۆرانکاری له شیعره ی نه و ماوه یه دا زیاتر له ناستی ناوه رۆکدا بووه و که متریش له ناستی فۆرمدا بووه، به لام دواتر ورده ورده شاعیران روویان کردووه ته تازه کردنه وه له ناستی فۆرمی شیعره ی و، له مه وه فوناغیکی تازه ی شیعره ی نه نه ده بی کوردیدا ده رکه وت.

دوابه دوای (حاجی)، (شیخ نوری شیخ صالح) و (په شید نه جیب) و (پیره میرد) زۆریه ی هه ره زۆری یاساکانی شیعره ی کلاسیکی هه ئده وه شیننه وه و له جیگه یاندا بنه ما هونه ریبه کانی شیعره ی فۆلکلۆری کوردی و شیوه زاری گۆران ده کهن به جیگه وه یان، به لام له سیبه کانی سه ده ی بیسته یه مدا له سه ر ده ستی (گۆران) نه و مۆدیله له شیعره ده گات به نه وتکه و به یه کجاری ده ستبه رداری یاساکانی شیعره ی کلاسیک ده بیته وه، بو نمونه (گۆران) له (جوانی بی ناو) ده ئیت:

قژ کائی لیو ئـــــائی پرشنگی نیگا کائ

نه ی کچه جوانه که ی سه ر گۆنا نه ختیئک ئال

نه ی کچه مه نده که ی بـــــه دهنگی چیه دوو

که نده مووی ده م و چاو مه چهک هه ئنه گرتوو

نهی نه ندام وردیلهی نه رمۆلهی نیسک سوک

نهی بهرگی ساکارت دنگیرتسر له هی بووک^{xxiii}

گۆران جووت سه روا و کیشی برهگیی خۆمائی و زمانی پارای کوردی دهکاته بنه مای تازهی شیعرهکانی، پاشان دهست بو نووسینهوهی (شعیری نازاد) دهبات، به لام هاوشیوهی شاعیرانی گه لانی رۆژه لات (عهرب)، به پپی یاسای (پی / ته فعلیه) و پابه ندبوون به قافییه وه شعیری نازاد بونیاد ده نیت، سه ره پای نه وهی شاعیرانی قوناعی دوی ریپازی کلاسیک له شعیری کوردیدا، چه ند جاریک هه نگاو بو پیشه وه و نویکردنه وهی شعیری ده نین، به لام داهینانه کانیان هه ره له چوارچیوهی نویکردنه وه ده مینیت، به و پپییهی قائب و یاسای نه ده بی کۆن هه نده وه شیینه وه و قائب و یاسای دیکه له جیگیان داده مه زینن.

ته وه ری دووم / نویکه ری له شعیری کوردیدا

له قوناعه کانی سه رده می نوئی نه ده بدا چه ند قوناعیکی نه ده بی پۆلین ده کرین، له دیارترینیان قوناعی (نه ده بی نوئی) و (نه ده بی هاوچه رچ) و (نه ده بی پاش هاوچه رخیتی) * . نه م قوناعانه ده که ونه چوارچیوهی (نه ده بی نوئی)، به و واتایه ی هه رسی قوناعه که پله به ندی قوناعیکی فراوانی نه ده بین به ناوی (نه ده بی نوئی) وه. به پپی قوناعه کانی نه ده بی نوئی چه ند زاراوه یه که به ره مه اتوون له دیارترینیان زاراوه کانی (نویکردنه وه) و (نویکه ری) ن و له نه ده بی گه لانی جیهاندا هه ریبه که یان خاوه ن مانای نه ده بی و ره خه یین تاییه تن، واتا هه ریبه که له و زاراوه نه بو سنووری تاییه تی نه ده بی به کارده هیترین، له گه ل بوونی هه ندی ته مومژی و ناویته کاری، به لام نه وهی له ره خه ی نه ده بی کوردیدا به دی ده کریت نه م دوو زاراوه یه (نویکردنه وه / شعیری نوئی) و (نویکه ری / شعیری هاوچه رخ) تا نه مرۆش له لایه ن به شیک له ره خه گرانه وه ناویته کاری له نیوانیاندا ده کریت و بگره هه ندیچار بو یه که واتا و مه به ست وه ری ده گرن، هه ئبه ته نه گه ر (نویکردنه وه و نویکه ری) بو نه ده بی نوئی (نوئی و هاوچه رخ) به کاربه یتریت تاراده یه که شیوا ده بییت، به لام له گه ل نه وه شدا زۆر زانستی نابییت، هه ره له م سونگه یه وه تیشک ده خه ینه سه ر پۆلین به ندی میژووی و نیستانیکی شعیری کوردی، به م شیوه یه ی خواره وه:

یه که م / شعیری کۆن / کلاسیک (دووباره کردنه وهی یاسای تۆکه م)

دوووم / شعیری نوئی: (أ) شعیری نوئی (دووباره کردنه وهی یاسا به پشت به ستن به سامانی نه ته وایه تی)

(ب) شعیری هاوچه رخ (لادان له یاسای تۆکه م و جیگیر و داهینانی به رده وام)

نویکه ری (الحدائة / Modernity)^{xxiv}

نویکه ری له دایکبووی هزی رۆژئاوایه، له نیو مملانیی سیاسی، هۆشیاری، کۆمه لایه تی و نابوری له گه ل مملانیی نیوان کۆن و نوئی له دایکبووه، (هیمداد حوسین) ده ئی نه م چه مکه له سه ر دوو بنه ما دامه زراوه:

- 1- هه موو به هايهك شاياني گۆران و دۆخ سه ندنه، مرؤف پيويسته خۆي له گه لدا بگو نچيني.
- 2- پرؤسه ي رهبون له قوناعي رابردوو، هه تا ئيستاش كاكلي ئەم بۆچوونه پيكدينييت، به رهو گۆراني راديكاليانه و پيشكهوتنى كۆمهل^{xxv}.

ههروهها له ياسي زاراوهكاني نه ده بي نويدا، (هيمداد حوسين) نامازه به وه دهكات كه له زمانه نه وروپيهه كان و زمانى عه ره بيشدا چه مك و مه به ستى هه ندى له و زاروانه له يه كتر جياوان، به لام له گه ل نه وه شدا هه ر خودى خۆي ده ئى: نوئگه رى، نوئخوازى، نوئبوونه وه، تازه گه رايى... هتد، هه موو ئەم شيوانه يه ك مه به ست ده پيكن^{xxvi}. ئەم بۆچوونه دژيه كى و ئاويته كاريى بۆ زاراوه كان دروست كردوو، وه ك له وه ي رونيانبكاتوه كه ئەم جياوازيانه چين له و دوو زمانه و به رواورديان بكات به زمانى كوردى.

كروكى (نوئگه رى) خۆي له گۆرانكارى و رهبون له رابردوو ده بينيته وه، ئەم بيرۆكه يه تاراده يه كى فراوان (نوئكردنه وه) تيده په رينييت، چونكه له رووى ده ركه و تنيشه وه (نوئگه رى) دواى (نوئكردنه وه) كه وتوو، به وه ي پرؤسه ي (نوئكردنه وه) هه ر له گه ل بووندا هه بووه، له شيعريشدا له گه ل ده سپيكي به ره هه مى شيعريدا به ديكر اووه و له رپي نوئكردنه وه وه شيعر خۆي تۆكه تر كردوو ته وه و به هاي ئيستاتيكي و ياساكانى به رزتر بوون، تا وه كو گه يشتوو به لوتكه له شيعرى كلاسيكدا، به م پيه نوئكردنه وه بۆ خۆي ده بيت به جورىك له ياخي بوون، به لام (نوئگه رى) بيرىكي پيگه يشتوو تره و ناست و پله ي ياخي بوونيش تييدا به رزتر و بالاتر بووه ته وه، ئەم ياخي بوونه فراوانه له نه ده بي رۆژئاوا له گه ل يه كه م ريبازى نه ده بي دا خه مليوه كه نه ويش ريبازى (رؤمانتيك) ه، پاشان له گه ل ده ركه و تنى ريبازه كانى تر دا ياخي بوونه كه گه شه ي كردوو، به جورىك تا ده گاته ريبازى (سورياليست)، ياخي بوونه كه ش ده گات به لوتكه، بۆخۆي ياخي بوون په يوه ندييه كى تۆكه ي به به رزبوونه وه ي ناستى هوشيارى و چه ندييتى نازادى تا كه وه هه يه، هه ر ئەمه ش واى كردوو جياوازي به دى بكرىت له نيوان (نوئكردنه وه) له شيعرى كوردى و شيعرى رۆژئاواييدا، چونكه واقيعى ژينگه ي مرؤفى كورد به شاعير و خوينه ريشه وه جياواز بووه له واقيعى ژينگه يى مرؤفى رۆژئاوايى، به تاييه تى له هه ر دوو لايه نى ياخي بوون و نازاديه وه، به وه ي له قوناعي شيعرى نوئى كورديدا له دواى جه نگى يه كه مى جيهانى تا وه كو كوتايى شه سته كانى سه ده ي بيسته م ناستى هوشيارى و نازاديه ي مرؤفى كورد (مرؤفى رۆژه لاتى) نه گه يشتوو ته پله يه ك كه تاكيكى ياخى به ره هه م به ينى و ببى به مرؤفى ياخى، هه ر ئەمه ش واى كردوو شاعيرا نمان هاوشيوه ي شاعيره عه ره به كان نه توانن خويان له رابردوو نازاد، به لگه ش بۆ ئەم باسه دۆخى (شيعرى نازاد) ه له نه ده بي كورديدا، به وه ي توانيوه تى سنورى دپر تيكبشكيئى، به لام نه يتوانيووه له (پى / ته فعيله) و قافيه خۆي رزگار بكات، بۆ نموونه (گۆران) له شيعرى (ياردا، ده ئيت):

يار، يار! (2)

شيرين له نجه ولار! (5)

چاوم روا، (3)

سه برم سوا، (3)

هیزم ئی بړا، (5)

ههر نه هاتی، دهر نه که وتی، (4+4)

بۆچی توخوا؟ (4)

یار، یار شیرین نه نجه ولار! ^{xxvii} (5+2)

که واته چه مکی (نوئیکه ری)، وهکو میتودیک که رۆژناواییه کان بانگه شهی بۆ ده که ن (پروسه یه که جه وهه ری داهینانه) ^{xxviii}، به بۆچوونی هیگل (Hegel) نوئیکه ری به گرتن گرتین پرسی فه لسه فه داده نری، ههروه ها نوئیکه ری نه به ستیتته وه به (خودیه ت) وهه، که نه سه ر دوو چه مکی سه ره کی دامه زراوه ئازادی و بیرکردنه وه ^{xxix}. به م پینه تاده رکه وتنی (شيعری نازاد) نه نه ده بی کوریدا پروسه که ده چیتته خانه ی نوئیکردنه وه وهه، چونکه (شيعری نازاد نه نه ده بی عه ره بیدا ((له په نجاگانی سه ده ی بیسته مدا به ته واوی شیوه ی گرت، دیارترینی نه و شاعیرانه ی ((کوته گانی شيعری کلاسیکیان شکاند و شيعری نازادیان داهینا، بریتین نه نازک مه لانیکه (1923-2007) و به در شاکر سه بیاب (1926-1964)... هتد)) ^{xxx}، ههروه ها به بۆچوونی (دئشاد عه لی)، دیلان ((له پیش هه موو نه و شاعیرانه وه به (په گای خه بات) * هکه ی رهنگی (شيعری سه ره به ست) ی له نه ده بی کوریدا رشت)) ^{xxxi}، هه ره له م مه یدانده دا گۆران و هاوړیکانی به کومه ئیک دهق، به ره مه می (شيعری نازاد) یان خستوه ته نیو نه ده بی کوریدییه وه و نه م جوړه له شيعر، واته (شيعری نازاد) دوا ی سالانی هفتاکانی سه ده ی بیسته م و تاروژگاری نه مرؤشمان له لایه ن شاعیرانه وه پشتی پیده به ستريت، بۆ نمونه (عه بدوئلا په شیو) وهکو دهنگیکی نوی و هاوشانی شاعیرانی گروپی (کفری) و (روانگه) بیه کان له ژماره یه کی (گۆفاری روانگه) دا له شيعریکیدا به ناو نیشانی (سی نامه ی کورت)، ده ئی:

خوشه ویستم.. (4)

نامه کانم، بسووتینه (4 + 4)

نه و هونراودی، بۆت نووسیوم (4 + 4)

سیداره ی بۆ دامه زرینه (5 + 3)

دنگیر مه به.. (4)

له لای نیمه.. نه ک تو.. پیاویش (4 + 4)

له سه ره ووشه یه کی باندار (4 + 4)

قۆل به ست نه کری، نه درێ له دار^{xxxii} (4 + 4)

سه بارهت به زاروهی نوێگه ری (فه ره اد پیربالی) ده ئی: هه ره له زاروه شه وه (مۆدیرنیزم Modernisme) له زمانه فه ره نسێ و (Modernism) له زمانه ئینگلیزی داتا شه وه که ئیمه (نوێگه ری) و (نوێخوازی) و (مۆدیرنیتته) و (تازه گه ری) مان لێ وه دروست کردوون^{xxxiii}. له به ره ی چه مک و واتای (نوێگه ری) دا، (پیربالی) پشت به قامووسی (لارووسی) فه ره نسێ ده به ستی: له لا په ره 927، ناو ها با سی لێ وه کرا وه:

گه پان به دوای نه وه ی ها و چه ره خه.

به خشی نی شی وه یه کی تازه تر که له ته کنیکی نه مړو بی وه وه ره گه رابی^{xxxiv}.

له پرووی زاروه وه (پیربالی) به وردی (نوێ کردنه وه) و (نوێگه ری) له زمانه کوردی ده ست نیشان کردو وه، به لام نه ی تو انی وه له پرووی چه مک و ناساندنه وه نه و جیا کاری به به نه نجام بگه یه نی، به لگه ش نه وه یه که نه و دوو خا ئه ی سه ره وه بو با سکردنی هه ردوو زاروه که (نوێ کردنه وه) و (نوێگه ری) ده هی نی ته وه، نه مه له لایه ک، له لایه کی دیکه وه (پیربالی) له شو نی یکی تر دا ده ئی ت: ((تازه کردنه وه و نوێگه رای کرد وه یه کی دینامیک و به رده وه ام له کۆ نه وه هه ره هه بو وه، به لام مۆدیرنیزم میتۆد و فه لسه فه یه کی دووای سه ده ی رینسانسی نه و رو پایه، له نه و رو پا وه به ره و لای نه ته وه کانی رۆژه لات ها تو وه))^{xxxv}، نه مه له کاتی کدا یه خودی (پیربالی) له قسه کانی پێ شو و تریدا، نوێگه ری له به رام به ر مۆدیرن دا ده ئی ت.

(شنۆ محمه مد مه حموود)، له ماس ته ره نامه که ی دا به ناو نی شانی (رۆ ئی سواری ئیلخانی زاده له نوێگه ری شی عری کور دیدا)^{xxxvi}، به هی چ شی وه یه ک با سی چه مک و پیناسه ی نوێگه ری نه کردو وه.

(لوقمان ره ئوف) سه بارهت به نوێگه ری له شی عردا ده ئی: ((شی عری مۆدیرنه ی کوردی، شی عری که به ته واوی زمان، وینه، ریتم، بیر، شیواز، جو رایه تی شی عری جیا وازه، چ وه ک را بردوو، چ وه ک خودی شی عری شاعیره کانی مۆدیرنه))^{xxxvii}، به م پێ به نوێگه ری ره ها بوونه له هه موو به ره به ست و یاسایه کی ناماده کرا و که له را بردوو وه به ده ست ها تبی، نه مه ش بانگه شه ی راسته قینه ی بیری نوێگه ری به، که به نا راسته و خو بی و وردی (لوقمان ره ئوف) له شی عری کور دیدا ده ست نیشان کردو وه، که وا ته (نوێگه ری) له شی عردا چه مکی که له دایک بووی بیری رۆژ نا وایه، که جه خت له سه ره ره نکر دنه وه ی یاسا کۆ نه کان و نوێ کردنه وه ی به رده وه ام ده کات، بو یه له ری نه م چه مکه نو یی وه چی تر نه ده ب په ی ره و ی یاسا و ده ستووری تو کمه و ناماده کرا و ناکات، هه ربو یه ده تو انین بل یین هه موو نو یگه ری به ک بو خو ی ده بی ت به نو یکر دنه وه، به لام به پێ چه وان وه راست نی به.

دهستبهرداربوون له یاسا باو و نامادهکراوهکان، وای له شاعیری نوێگهر کردوو به پلهی یهکهه فوکس بخاته سهزمان، نه مهش وای له به شیک له رهخه گران کردوو بلین: ((شیعری نوێگهری له سهزانهوه دامهزراوه زمان له سروشتی هاوبهشی رهها بکات و بیگۆرێ بۆ نامرازیکی تاکه کهسی))^{xxxviii}، نازادی بهو مانایه نا که یاساشکیینی به بی بهرنامهیی نه نجام بدریت، به ئکو شاعیر نازاد دهکریت بۆ نهوهی خودی خۆی بی به یاسا دارپژهری بنه ماکانی نیستاتیکیا و بابته و باسهکان، به بی نهوهی هیچ جوهر فشار و رهقیبیککی به سهروهه بیت، به مهش ده رگا به رووی شاعیردا کرایهوه، که بهردهوام بیت له داهینان، به واتایهکی دیکه ((دهستبهرداربوونیان له بنه ما کونهکانی شاعر له سهزانهوهی داهینه رانهی نووسه رهکانهوه دامهزراوو))^{xxxix}، چونکه شاعیری نوێگهر له روانگی بنه ما رهخه یه کهانهوه دهرفتهی نهوهی بۆ رهخسینراوه که نوێکردنهوه له سهزانهوه نوێکردنهوه نه نجامدات، واتا ((مؤدیرنه بهردهوام باز به سهزانهوه نویدا دعات))^{xl}، نه م پرۆسه یهش له شیعری رۆژئاوادا له ههنگاوی یه کهمهدا له (شعیری نازاد) دا رهنگیدا یهوه و پاشان به چرێ له (په خشانه شاعر) دا ده رکهوت.

شعیری نازاد (Free verse) نهو شیعریه که ((پابهندی کیش و قافییه ناییت، لاقونتین له سهدهی 17 یه مدا دایهیناوه، به لام سهزانهی زیڕینی شیعری نازاد له فهزهنسای (1886) له گه ل ده رکهوتنی قوتابخانهی سومبولیزم، که پشت به گونجاندنی دهنگهکان ده بهستی له جیاتی قافییه، ههروهها به ریتیم له جیاتی کیش))^{xli}. وهکو پیشتر ناماژمان پیدایا ((چه مکی شیعری سهزانه له نه ده بی کوردیدا گه لی جیاوازه لهو چه مکی له ههردوو زاواهی (Free Verse) ی ئینگلیزی و (Vere Libre) ی فهزهنسی ده گه یینن، چونکه شیعری سهزانهستی کوردی دهست بهرداری کیش و قافییه نه بووه))^{xlii}، نه مهش ده گه رپهتهوه بۆ نهو بارودوخهی نه م جوهره شیعری له نه ده بی کوردیدا تیدا به هه م هینرا.

له گه ل ده رکهوتنی (په خشانه شاعر) قونای راسته قینهی (نوێگهری) له شیعری کوردیدا ده ستپیده کات، میژووی نه م قوناغهش له نه ده بی کوردی بۆ کوتایی سالانی شهست و سهزانهی ههفتاکانی سه دهی بیسته م ده گه رپهتهوه، له گه ل ده رکهوتنی گروپی (کفری) و گروپی (روانگه) دا (په خشانه شاعر) وهکو دیارده له نه ده بی کوردیدا ده رده که ویت، به لام پیشتر وهکو دیارده به هیچ شیوهیه ک (په خشانه شاعر) له نه ده بی کوردیدا به ره م نه هاتوه.

په خشانه شاعر دژی قالی نامادهکراوه، نه مهش نهسته می بۆ رهخه گران دروست کردوو له ده ستنیشان کردنی بهها جوانکاری و رهخه یه کهانه له نیو ده قه که، ((نییه به دنیایه کی تهواوه ناتوانین ده ستنیشانی چامه ی په خشان بکه یین دوور له پیکهاتهکانی ناوهوهی و به رپه گیایه کی رووکهشی له به رنه وهی چامه ی په خشان ملکه چی "بنه ما نامادهکان" نییه))^{xliii}، نازادی و ره هایه تی که له چوارچیوهی چه مکهکانی نوێگه ریدا شاعیر به دهستی هینا له لایه ک، و نهو سیستماتیکیه ته ی شاعر که له پیش قونای نوێگهری پیاوه ده کرا وای له نووسه ری فهزهنسی (پۆل قالیری 1871-1945) کرد بلیت: ((دوو مه ترسی هیشتا هه ره شه ن بۆ سهزانهی سیسته م و نازاوه))^{xliv}، که واته هه ردوو قوناغه که به ده ر نین له گرفت و باشه.

سهبارت به ميژووي دهكەوتنى په خشانه شيعر له نه ده بى رۆژئاوا، ((تاوهكو سه دهى ههژده يهه به خشانه شيعر خۆي ناراسته نه كردوه، چونكه به لگه نه ويسته كه شاعير به وه ناسراو بووه كه شيعر هه ئه ده به ستى و كيش و سه رواش پيوستى بۆ شيعر))^{xlv}، له نه ده بى كورديشدا كۆتايى شهسته كان و سالانى ههفتاكانى سه دهى رابردوو ميژووي راسته قينهى نه م ديارد كه يه، نه وهى جيگه ي تيرامانه، له گه ل نه وهى به شيكى فراوانى خالى هاوبهش له نيوان نويگه رى له په خنهى رۆژئاوا و په خنهى كوريدا به دى دهكرىت، به لام ديسان وهه كۆي راسته وخۆي نويگه رى رۆژئاوايى نيبه و بگره خاوهن چهنه تاييه تمه ندييه كه.

(سامان عيزه دين) ده لى: ((له تيف يه كه م شيعرى خۆي سالى 1969 له گۆڭقارى رزگاريدا بلاو كردۆته وه، هۆنراوه يه كى دامائراو بووه له كيش و سه روا))^{xlvi}، ههروهها (مجههد به كر) ده لى: بلاو بوونه وهى يه كه مين كۆمه له شيعرى چاپكراوى (په خشانه شيعر) كوردى له ديوانى (خوا و شاره بچكۆله كه مان) (له تيف هه ئه مه ت) له سالى 1970))^{xlvii} دا، بووه، پاشان له گه ل جار داني يه كه مين به يان نامه ي نه ده بى له لايه ن نووسه رانى گروپى (روانگه)^{xlviii} وه له 1970/4/25 و بلاو بوونه وهى به ره مى شاعيرانى قۆناغه كه له گۆڭقارى روانگه و به شيك له شاعيرانه ي له دهره وهى گروپه نه ده بيبه كانه وه شيعريان بلاوده كردوه، به قۆناغى دهره كه وتنى شيعرى نويگه رى له نه ده بى كوردى ده ستنيشان ده كرى، كه تيبدا په خشانه شيعر بوو به ديارد هيه كى باو و زۆربه ي شاعيره لاهه كانى له قۆناغه له رپى كاريگه رى شاعيرانى عه ره به وه، به ناراسته وخۆي كه وتبوونه ژير كاريگه رى نه ده بى رۆژئاواوه، بۆ نمونه (له تيف هه ئه مه ت) له شيعرى (خوا و شاره بچكۆله كه مان) ده لى:

سيبه ريك له ناوازه ي نه نديشه ي دئمايه (16)

خه و به هيووه نه بينى (6)

وهك ناو بينه كه نى (8)

بۆ خوشه ويستيه كى بى كۆتا (10)

كه له دنى شاخه كانا نووسراوه (11)

من هه ميشه له گه شتيك نه گه رپيم (10)

به گيرپيته وه بۆ لاي تو (8)

هيشتا ديواره كان هه ره به رزن (9)

هيشتا زنجيره كان هه ره نه ستوورن (10)

گیانه نامه کانم له بای شه و دایه (11)

وریابه باران تهری نه کات^{xlix} (9)

له م دهقه ی سه ره وه دا وهك له ژماره ی بره گه كانی دیره كاندا درده كه ویت، ده بینریت شاعیر پابه ندی كیشی شیعی کوردی نابیت، ههروه ها پابه ندی (پی / ته فعيله)ش نابیت، بویه نه م شیعه كیشی دره کی تیدا به دی ناکریت وهك له شیعی ستوونی، یاخود شیعی نازادا ههیه، هه ربویه ((كه باسی شیعی بیكیش ده کری، په خشانه شیعر وهكو نموونه یه کی دیار خوی درده خات))¹، كه واته نه م شیعه ده چیته خانه ی په خشانه شیعه وه و تیدا شاعیر پشتی به ریتمی ناوه وه به ستوه.

ره هابوون له قانبی ناماده کراوی کیش و سه روا و پشت به ستن به توانا تاییه تاییه کان وهكو پرۆسه یه کی نوینگه ری نه نیو به شیک شیعه کانی (شیرکو بیکه س) یه کیك له رابه رانی شیعی نوینگه ری ناماده یه :

قه نه م له ره گه زی نیره و میبازیشه .

بویه نیره، كه كچی جوان شاعیر بوو

قه نه م هه ز نه کات زۆرتیرین وهخت

له نیو په نه گه كانیدا بمینیته وه.

به لام گه ئی جار نه وه قه نه مه میبازانه

شوئی ئی هه ئنه کیشن و

کچه شاعیره کانیش ناچار نه بن

به جییان بیلن!

نه ی نابینن به شی زۆری نه و شیعرانه

نه و وهختی بلاو نه بنه وه

وهك ته واو نه کرابن وهان!^{li}

(شیرکو بیکه س) نه م شیعه دا پابه ندی یاسای ناماده کراو و بو ماوه یی شیعی کوردی نه بووه ته وه، وهكو نه وه ی پیش سالانی هه فتاكان، یاخود پیش جهنگی یه که می جیهانی له نه ده بی کوردیدا پیاده ده کرا، نه م شیوازه له ژیر کاریگه ری چه مکی (نوینگه ری) به ره مه اته وه، چونکه ((وهی نوینگه ری له گۆرانکاری و یاخیووندا یه، شاعیری نوینگه ره نه وه یه که (پیرۆزییه کان) ی زمان و

گوزارشتکردنه ههستیارهکان تیکدهشکینی^{lii})، ئەم یاخیبوونەش لە جیهانبینی بیرمەندانی رۆژئاوا دا رەنگیانداووتەوه و دواتر گواستراووتەوه بۆ ناو کایهکانی ژیان بە ئەدەببەشەوه، بۆ نموونه (دی کارت / Descartes) دەئی: عه قه قه داد پەرورانهترین شتیکه له نیوان خه نکدا دابه شکراره^{liii}، بهواتایهکی تر (دی کارت) نهیهوی ئەوه رابگهیهنی که عه قه قه موئکی خودی تاکه و ملکه چ نییه، ئەمەش ئەوه دەردهخات که (فره عه قه قه نییهت له گرنگرتین پایهکانی بیری نوێگه رییه)^{liv}. نوێگه ری و بیری نوێگه ری دەردهتی رەخساند، که به پێی توانا زهینیهکانی خودی شاعیر یاساکانی ریکخستنی ئاوازی شاعیر به رهه مبهینریت، وهکو له هونراوه کهی (شیرکو) دا ده بینریته وه.

له گه ل هه موو ئەو نازادیه ره ها و بی نه ن دازه یه ی چه مکی نوێگه ری بۆ شاعیر فه راهه می ده کات، که چی کۆسپ و گرفت بۆ خودی شاعیر و رەخنه گریش دروست ده کات، چونکه یه کی که له به ره به سته کانی (په خشانه شاعیر) بریتیه (له نه بوونی پێوه ری رەخنه یی بۆ ده ستنیشان کردنی ئەمجۆره نووسینه، به مەش له کاتی رووبه روو بوونه وه ی په خشانه شاعیر دا دله راوکی بۆ رەخنه گر دروست ده کات، چونکه یاسای ریکه بۆ خوشکراره بریتیه له نازادیه که ی فراوان و نازاد کردنی ته واوه تی شاعیر له هه ر قالیکی ئاوازه یی)^{lv}، ئەمەش مانای بییاسای ناگه یه نی، به لکو به و مانایه دیت که شاعیر بیی به به ره مبهینی یاساکانی زمان و ئاوازی شاعیر که.

له روانگه ی توێژنه وه له چه مکه کاند، نوێگه ری بریتیه له ((ده رهینانی شاعیر له شیوه کۆنه که ی و ره ها کردنی به ره و ناسۆیه کی به رین، که تیبیدا خه یائی فراوانی شاعیر مه له له ده کات))^{lvi}، ئەم چه مکه ش له شاعیری کوردیدا به پێی شیکارییه کانی توێژینه وه که زیاتر له په خشانه شاعیر دا رەنگه داته وه، ئەوه ی جیگه ی تیبینی کردنه خودی په خشانه شاعیریش له نیو توێژینه وه ی رەخنه ی ئەده بی کوردیدا وه کو پێویست کار له سه ر تاییه ته مندی و چه مکه که ی نه کراوه ته وه، به تاییه تی جیا کردنه وه ی له گه ل (شاعیری نازاد) دا.

ئه نجام و راسپارده:

1. له میژووی ئەده بدا نوێکردنه وه و داهینان و گۆرانکاری له ناست فۆرم و شیوازی نووسیندا قورستر بووه له چاو بابته و ناوه رۆکدا.
2. له رووی زاراوه و چه مکه و پیناسه وه (نوێکردنه وه ی) شاعیر، خاوه ن تاییه ته مندی خۆیه تی و جیاوازه له (نوێگه ری)، ته نانه ت له ئەده بی که وه بۆ ئەده بیکی دیکه ش ده گۆرین.
3. نوێکردنه وه پرۆسه ی گۆرینی یاسا و بنه مای شاعیریه به یاسا و بنه مای دیکه، واتا جاریکی تر یاسا و بنه ماکان جیگر ده کرین و دووباره ده کرینه وه. له ئەده بی کوردیدا قۆناعی شاعیری گۆران و هاوڕیکانی، به (شاعیری نازاد) یشه وه چه مکی نوێکردنه وه به سه ریاندا په یه وه ده بیته.

4. نوێگەری هەوێدانە بۆ خۆرژگارکردن لە دووبارەکردنەوەی یاسا و بنەمای تۆکمە و جیگەر، ئەم بېرۆکەییە لەسایەکی بانگەشەکانی رەهاپەتی مەرۆق و جاردانی نازادی تاکەکەسییە و بەرھەمھاتوو. ئەندەبەیی کوردیدا نوێگەری تارادەییەکی زۆر لەدەقی (پەخشەنەشیعر) دا بەرجەستە بوو.
5. هەموو نوێگەرییەکی دەبیئت بە نوێکردنەوە، بەلام مەرج نییە هەموو نوێکردنەوەیەکی نوێگەری بیئت.
6. ئەگەر هەموو ئەو نازادییە رەھا و بیئەندازەییەکی کە چەمکی نوێگەری فەراھەمی دەکات، کۆسپ و گرفت بۆ خودی شیعر و شاعیر و رەخنەگر دروست دەکات.

پەراوێز

- i نازاد عبدالواحد، نوێکردنەوەی لەشیعری کوردیدا دواي جەنگی جیھانی یەکەم تا ساڵی 1970، چاپخانە ئەرەبغا، کەرکوک 2006، ل11
- ii علي البيهتيري، الحداثة الشعرية بين الشكل والمضمون:
- (<http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2016/4/15/>)
- iii دیوانی گۆران، چاپخانە دالاهو، تەهران 2005، ل113.
- iv ناتالی سارووت و ئالان رۇب گری و لویسیان گۆلدمان، رۆمان و واقع، کتیبی گێرفان، ژمارە (99) وەرگێڕانی: سەلام عومەر، چاپخانە سەردەم، سلێمانی 2008، ل27-28.
- v حسین غازی، نوێکردنەوەی شیعری کوردی لەساڵی 1932 تا کۆتایی 1949 لە کوردستانی عێراقدا، چاپخانە رۆژھەلات، هەولێر 2008، ل53.
- vi د. هەشام ئەبوبەکر حوسین، بیگەری رێبازی رۆمانتیکیی لەشیعری کوردیدا، چاپخانە ئەرپا، سلێمانی 2010، ل53.
- vii یادگار رەسول، سیماکانی تازەکردنەوەی شیعری کوردی 1898-1932، چاپخانە دار سپیریژ، دەھوک 2005، ل17.
- viii حسین غازی، نوێکردنەوەی شیعری کوردی لەساڵی 1932 تا کۆتایی 1949 لە کوردستانی عێراقدا، ل52.
- ix هەژار، هەنباڵەبۆرینە فرەنگ کردی-فارسی، چاپ چەرام، چاپخانە انتشارات سروش، تەهران 1384، ل140.
- x فەرھاد پیربەل، شیعری نوێی کوردی 1898-1958، چاپخانە کوردستان، هەولێر 2005، ل18.
- xi هەمان سەرچاوە، ل18.
- xii حسین محمود علی کەلاری، رەھەندەکانی رەقیب و پەیمان و بەئین و نوێگەری لەشیعری کوردیدا، چاپخانە ئاسیا، بەبێ شوین و ساڵی چاپکردن، ل154.
- xiii د. محەمەد فازیل مستەفا، دەنگی پیرەمێرد لەبزووتنەوەی شیعری نوێی کوردیدا، چاپخانە رۆژھەلات، هەولێر، 2001.
- xiv هەژار، ل248.
- xv نازاد عبدالواحد، ل13.
- xvi د. مسعد محمد زياد، الحداثة مفهومها و نشأتها و روادها: (www.diwanal-arab.com/spip.php?article4302)
- xvii فەرھاد پیربەل، ل20.
- xviii د. دئشاد عەلی، بنیاتی هەلبەست لەھۆنراوەی کوردیدا، چاپخانە یرەنج، سلێمانی 1998، ل151.
- xix د. مەرف خەزەندەر، مێژووی ئەدەبی کوردی، بەرگی سییەم، چاپخانە ئاراس، هەولێر، 2003، ل57.
- xx دیوانی نالی، مەلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم، چاپخانە کۆری زانیاری بەغدا، 1976، ل370-371.
- * (چووک) لەرەسەندا وشە (بچووک) ه، بەلام شاعیر لەبەر پێویستی (سەروا) پیتی (ب) ی لێقرتاندوو، چونکە (حاجی) ھۆنراوەکی لەسەر کێشی دەبرگەیی خۆمانی بونیادناوە، بوونی پیتی (ب) و دەکات نیوەدێرکە ببیئت بە (11) بێرگە، بەمەش ناھاسەنگی دروست دەبیئت.
- xxi د. مەرف خەزەندەر، مێژووی ئەدەبی کوردی، بەرگی چوارەم، چاپخانە ئاراس، هەولێر، 2003، ل174.

- xxii نازاد عبدالواحد، ل 6
- xxiii دیوانی گۆران، ل 65.
- * نهم زاراوویه ناکه ویتنه سنووری باسی تووژینه وه که مان.
- xxiv بروانه: منصور زیطة، مصطلح الحداثی عند أدونیس، رسالة ماجستير، جامعة قاصدي مریاح ورقلسة، كلية الآداب و اللغات، سنة الدراسة 2013/2012، ص 18.
- xxv د. هیمداد حوسین، بزووتنه وهی پوانگه و شاعیرانی حهفتا و ههشتا کانی ههولیر، چاپخانهی کارو، کهرکوک 2011، ل 11-12.
- xxvi هه مان سه چاوه، ل 11.
- xxvii دیوانی گۆران، ل 161.
- xxviii پ.ی.د. عهبدولقادر حه مه نه مین محهمه د، دیاردهی نوینگه ری لای شیخ نوری شیخ صالح، گۆقاری زانکۆی گهرمیان، ژماره (5)، سالی 2014، ل 21.
- xxix منصور زیطة، ص 30-31.
- xxx نهموزاد نه حهمه نه سوهد، فه ره نه نگي زاراووی نه ده بی و ره خنه بی، چاپخانهی بینایی، سلیمانی 2011، ل 199.
- * نهم هونراوویه سالی 1954 بلأو کراوه ته وه.
- xxxi د. دلشاد عه لی، دیلان و تاقیکردنه وهی شیعی، چاپخانهی سه رده م، سلیمانی 2007، ل 229.
- xxxii گۆقاری پوانگه، ژماره (1)، چاپخانهی النعمان، نه جه ف، به بی سالی چاپ، ل 70.
- xxxiii فه ره اد پیربان، ل 18.
- xxxiv هه مان سه چاوه، ل 18.
- xxxv هه مان سه چاوه، ل 19.
- xxxvi شنو محهمه د مه حموود، رۆلی سواره ی نیلخانی زاده له نوینگه ری شیعی کوردیدا، چاپخانهی چوارچرا، سلیمانی 2007.
- xxxvii لوقمان ره نوف، بنه ماکانی مؤدیرنه له شیعه رکانی شیروکو بیکه سدا، چاپخانهی سه رده م، سلیمانی 2009، ل 33.
- xxxviii ا. د. محمد عبدالملطوب، تحولات اللغة في الشعر الحداث: قصيدة النثر بلغت شيخوختها في شبابه، مجلة فلاذليفا الثقافية، عدد (5)، جامعة عين الشمس – القاهرة، ص 69.
- xxxix ا. د. محمد عبدالملطوب، ص 70.
- xl ملکم برادبری و جیمس ماکفارلن، الحداثه، ترجمه: مؤید حسن فوزی، مطبعة دار المأمون، بغداد، 1987، ص 21.
- xli مجدی وهبه و کامل المهندس، معجم مصطلحات العربية في اللغة والادب، طبعة الثانية، مكتبة لبنان، بيروت 1984، ص 213.
- xlii د. دلشاد عه لی، دیلان و تاقیکردنه وهی شیعی، ل 229.
- xliiii سوزان بیرنار، چامه ی شیعی، وه رگیرانی: سه لآح محهمه د، کتیبی گهرفان، ژماره (15) چاپخانهی سه رده م، سلیمانی 2012، ل 7.
- xliv سوزان بیرنار، قصیده النثر من بؤدلیر الی یومینا، ترجمه: د. زهیر مجید، طبعة الثانية، دارالمؤمن للطباعة، بغداد 1999، ص 5.
- xliv هه مان سه چاوه، ص 24.
- xlvi سامان عیزه دین، بنیاتی هونه ری له شیعی له تیف هه نه تدا، چاپخانهی که مال، سلیمانی 2010، ل 53.
- xlvii د. محهمه د به کر، په خشانه شیعی کوردی، چاپخانهی وه زارته ی په روه رده، هه ولیر، 2004، ل 11.
- xlviii بروانه: احمد محمد رشید، کارتیکه ری گروپ و بزووتنه وه رۆشنییری و نه ده بیبه کوردیبه کان له سه ر کۆمه لگای کوردی کوردستانی باشوور (1970-2003)، نامه ی ماسته ر، زانکۆی به غدا، کۆلیجی په روه رده ی نیین رۆشد، به شی زمانی کوردی، 2008، ل 59.
- xliv دیوانی له تیف هه نه ت، چاپی دووه م، چاپخانهی شقان، سلیمانی 2005، ل 69.
- ¹ سامان عیزه دین، ل 313.
- ^{li} شیرکو بیکه س، تۆ نه توانی به قومی ماچ بمخه یته هه تقوین! شیعی و په خشان، چاپخانهی ناراس، هه ولیر 2007، ل 137.

- lii محمد مصمولى، لا حداثة بغير ابداع ولا ابداع بدون حداثة (بحث) جزء من كتاب: من كناشات صاحب غليون: (https://books.google.iq/books?isbn=9796500269344)
- liiii عطيات أبو السعود، الحصاد الفلسفي للقرن العشرين، مطبعة منشأة المعارف جلال، الاسكندرية 2002، ص 61.
- liv منصور زبطة، ، ص 24.
- lv منصور زبطة، ، ص 207.
- lvi أ. سفير بدريّة، التحديث والحداثة في النص الشعري، مجلة دراسات انسانية واجتماعية، جامعة وهران، عدد خاص، يونيو 2012، ص 222.

سەرچاوهکان

- 1- نازاد عبدالواحد، نوێکردنهوهی لهشعیری کوردیدا دواى جهنگی جیهانی یه کهم تا سائی 1970، چاپخانهی نه ره بخا، کهرکوک 2006.
- 2- حسین غازی، نوێکردنهوهی شیعری کوردی له سائی 1932 تا کۆتایی 1949 له کوردستانی عێراقدا، چاپخانهی رۆژهه لات، ههولێر 2008.
- 3- حسین محمود علی که لاری، رهه ندهکانی رهقیب و په یمان و به ئین و نوێگهری له شیعری کوردیدا، چاپخانهی ناسیا، به بی شوین و سائی چاپکردن.
- 4- د. دلشاد عه لی، بنیاتی هه ئبه ست له هونراوهی کوردیدا، چاپخانهی رنج، سلیمانی 1998.
- 5- د. دلشاد عه لی، دیلان و تاقیکردنهوهی شیعری، چاپخانهی سه ردهم، سلیمانی 2007.
- 6- دیوانی گۆران، چاپخانهی دالاهو، ته هه ران 2005.
- 7- دیوانی له تیف هه ئمه ت، چاپی دووهم، چاپخانهی شان، سلیمانی 2005.
- 8- دیوانی نالی، مه لا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم، چاپخانهی کۆری زانیاری به غدا، 1976.
- 9- سامان عیزه دین، بنیاتی هونهریی له شیعری له تیف هه ئمه تدا، چاپخانهی که مال، سلیمانی 2010.
- 10- سوزان بێرنار، چامه ی شیعری، وه رگێرانی: سه لاه محمه د، کتییی گێرفان، ژماره (15) چاپخانهی سه ردهم، سلیمانی 2012.
- 11- شنو محمه د مه حموود، رۆئی سواره ی ئیلخانی زاده له نوێگهری شیعری کوردیدا، چاپخانهی چوارچرا، سلیمانی 2007.
- 12- شێرکۆ بیکه س، تۆ نه توانی به قومی ماچ به مخه بته هه ئتو ئین! شیعری و په خشان، چاپخانهی ناراس، ههولێر 2007.
- 13- فه رهاد پیربالی، شیعری نوئی کوردی 1898-1958، چاپخانهی کوردستان، ههولێر 2005.
- 14- د. ماره خه زنه دار، مێژووی نه ده بی کوردی، به رگی سییه م، چاپخانهی ناراس، ههولێر، 2003.
- 15- د. ماره خه زنه دار، مێژووی نه ده بی کوردی، به رگی چواره م، چاپخانهی ناراس، ههولێر، 2003.
- 16- د. محمه د به کر، په خشانه شیعری کوردی، چاپخانهی وه زا ره تی په روه رده، ههولێر، 2004.
- 17- د. محمه د فازیله مسته فا، دهنگی پیره مێرد له بزوتنه وه ی شیعری نوئی کوردیدا، چاپخانهی رۆژهه لات، ههولێر، 2011.
- 18- لوقمان ره ئوف، بنه ماکانی مۆدێرنه له شیعرهکانی شێرکۆ بیکه سدا، چاپخانهی سه ردهم، سلیمانی 2009.
- 19- ناتالی سارووت و نالان رۆب گری و لویسیان گۆلدمان، رۆمان و واقیع، کتییی گێرفان، ژماره (99) وه رگێرانی: سه لام عومه ر، چاپخانهی سه ردهم، سلیمانی 2008.
- 20- د. هه قال نه بو به کر حوسین، بیکه ی رییازی رۆمانتیکیی له شیعری کوردیدا، چاپخانهی نه ریا، سلیمانی 2010.
- 21- د. هیمداد حوسین، بزوتنه وه ی روانگه و شاعیرانی هه فتا و هه شتاکانی ههولێر، چاپخانهی کارو، کهرکوک 2011.
- 22- یادگار ره سول، سیماکانی تازه کردنه وه ی شیعری کوردی 1898-1932، چاپخانهی دار سپرێز، دهوک 2005.
- 23- احمد محمد رشید، کارتیکه ریی گروپ و بزوتنه وه رۆشنییری و نه ده بییه کوردییهکان له سه ر کۆمه لگای کوردیی کوردستانی باشوور (1970-2003)، نامه ی ماسته ر، زانکۆی به غدا، کۆلیجی په روه رده ی نیین رۆشد، به شی زمانی کوردی، 2008.

الفرق بين التجديد والحداثة في الشعر الكوردي

الملخص

هذا البحث يسعى الى دراسة مصطلحي التجديد والحداثة من خلال مفاهيم الشعر الحديث لغرض تبيان الخصائص والفرق بين المصطلحين في النقد الادبي الكوردي والنقد الادبي الاوروبي. وقد اعتمد في البحث منهج النقد التحليلي واختيار النص الشعري. ولغرض الوصول الى الاهداف تم تقسيم البحث الى مقدمة ومدخل ومبحثين، بالاضافة الى النتائج التي توصل اليها البحث. ففي المدخل تم شرح العلاقة بين الادب والواقع مع تسليط الضوء على تاريخ تجديد الشعر. اما المبحث الاول فقد خصص لشرح مفهوم ومصطلح التجديد في الشعر الكوردي، والمبحث الثاني تسلط الضوء على مفهوم ومصطلح الحداثة واشكالياته في الشعر الكوردي.

Abstract

This research is entitled "The difference between Modernization and Modernity in Kurdish Poetry". This research attempts to discuss each terms of modernization and modernity in Kurdish poetry via the concepts of modern poetry, with the aim of revealing the characteristics and differences of each terms in Kurdish literary criticism. In this research, the literary analysis curriculum and choosing text had been used. In order to achieve the aims of the present research, the researcher has divided this research to: preface, entrance, two sections and the result. In the entrance, the relation between the literature and reality with shedding the light on the history of poetry modernization has been discussed. The first section is specialized for discussing the modernization Kurdish poetry according to those text characteristics which are belong to the modernization concept. In the other hand, the second section deals with the concept of modernity and the problems of the concept in Kurdish poetry.